

UNELE CONSIDERAȚII ASUPRA FAZEI A-B ÎN CONTEXTUL CIVILIZAȚIEI CUCUTENIENE

Dumitru D. BOGHIAN

Key words: *Cucuteni culture, phase A-B, pottery, adornments, stylistical groups, periodization.*

Rezumat: *Prin analiza grupelor stilistice ale ceramicii fazei Cucuteni A-B și prin reevaluarea poziției lor cronologice, se propun cinci etape de evoluție și se stabilesc legăturile de cronologie relativă în mediul altor culturi contemporane.*

Résumé: *Par l'analyse des groupes stylistiques de la céramique de la phase Cucuteni A-B et par la réévaluation de leur position chronologique, on propose cinq étapes d'évolution et on établit leurs liaisons de chronologie relative dans le milieu d'autres cultures contemporaines.*

În cei 120 de ani de cercetare a culturii Cucuteni, a fost definită și faza Cucuteni A-B, bine încadrată în evoluția dinamică a comunităților eneolitice de la est de Carpați, până la Niprul Mijlociu. Definirea mai exactă a caracteristicilor acestei faze rămâne, în continuare, o problemă actuală.

În istoriografia despre această fază trebuie înglobate, în prima jumătate a secolului al XX-lea, contribuțiile lui Constantin Dascălu (DASCĂLU 1910, 195; NESTOR 1932, 40, notele 131 și 133; ICONOMU 1996, 166-200), Hubert Schmidt (SCHMIDT 1911, 582-602; 1924, 56-62; 1932, 75 și urm., nota 1; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1987, 20), Vladimir Dumitrescu (DUMITRESCU 1926-1927, 257-308; 1945, 11-114; MARINESCU-BÎLCU 1996, 28-32) și Ion Nestor (NESTOR 1938, 121-133).

Pentru perioada de după cel de-al doilea război mondial, menționăm activitatea lui Ion Nestor (NESTOR et alii, 1951, 68-72), Hortensia și Vladimir Dumitrescu (H. DUMITRESCU 1954, 399-425; 1957, 97-116; 1958, 407-423; VI. DUMITRESCU 1973; 1974; 1976; MARINESCU-BÎLCU 1989; MARINESCU-BÎLCU, BOLOMEY 2000), Mircea Petrescu-Dîmbovița și Marin Dinu (PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1966, 5 și urm.; 1987, 19-27; PETRESCU-DÎMBOVIȚA, VĂLEANU 2004, 32-38; informații M. Dinu și materiale inedite la Seminarul de Istorie veche și Arheologie al Universității „Al. I. Cuza” din Iași¹), Attila László (LÁSZLÓ 1966, 7-22), Veturia-Violeta Bazarciuc (BAZARCIUC 1981-1982, 235-238), Ruxandra Alaiba (ALAIBA 1999; 2002, 33-87), Mihalache Brudiu (BRUDIU 1980, 87 și urm.; 1986, 7-13), Aristotel Crîșmaru și Filaret Aprotosoiaie (CRÎȘMARU 1977; 1980, 97-120; 1989, 57-66; APROTOSOIAIE 1974, 164 și urm.; 1980, 121-129), Paul Șadurschi, Maria Diaconescu, Nicolae Ursulescu (ȘADURSCHI 1983, 86-92; 1996, 110; ȘADURSCHI, URSULESCU 1989, 282; ȘADURSCHI et alii 2002, 342-343; 2003, 336-337; 2004, 373-374), Dan Monah (MONAH 1979, 79-80; MONAH et alii 1982, 9-22; 1983, 3-22; 1987, 9-20; 2003), Anton Nițu (NIȚU 1979, 97 și urm.; 1980, 167 și urm.; 1984), Vasile Ursachi (URSACHI 1968,

¹ Mulțumim și pe această cale D-lui Profesor Marin Dinu pentru că ne-a oferit posibilitatea de a utiliza, în lucrările noastre, unele materiale inedite de la Băiceni-Dâmbul Morii.

171-174; 1991, 335-386; 1995, 20-21, 283), Zoltán Székely, Gh. Lazarovici și Botond Bartok (SZÉKELY 1987, 259-262; LAZAROVICI 1996, 27-50; BARTOK 1997; 1997a) etc. Nu în cele din urmă, trebuie menționate preocupările de a evidenția unde și cum s-a petrecut trecerea de la faza Cucuteni A la Cucuteni A-B, în acest sens fiind discutate o serie de descoperiri realizate în centrul și nordul Moldovei și Republicii Moldova (MARINESCU-BÎLCU, BEM, 2005, 295-315).

Multe stațiuni Cucuteni A-B au fost semnalate în repertoriile arheologice: în cel general al Moldovei (*Așezări*, passim), în cel pentru întreaga civilizație Cucuteni (MONAH, CUCOȘ 1985) sau în cele ale județelor Botoșani (PĂUNESCU, ȘADURSCHI, CHIRICA 1976), Vaslui (COMAN 1980), Iași (RAJI, I-II), Neamț (DUMITROAIA 1992, 63-144; CUCOȘ 1992, 5-62; URSACHI et alii 1992, 145-172) sau prin cercetările de suprafață din județul Bacău (FLORESCU, CĂPITANU 1969, 256 și urm.; 1996, 343-358).

În momentul de față avem la dispoziție o importantă serie de așezări Cucuteni A-B, parțial cercetate, dar multe materiale nu sunt publicate, creându-se astfel imaginea falsă a unei faze puțin cunoscute sau impresia unei diminuări a numărului de așezări și, implicit, a unei decăderi a acestor comunități eneolitice.

În această lucrare, vom încerca să realizăm o retrospectivă asupra materialelor arheologice Cucuteni A-B, pentru a evidenția o altă imagine asupra caracteristicilor locuirii, a ceramicii și a periodizării acestei faze, subliniind faptul că unele probleme, nerezolvate încă, pot fi soluționate prin cercetările viitoare.

În acest scop, am elaborat, ca instrument de lucru, un *corpus* al așezărilor Cucuteni A-B, în care au fost repertoriate, între Carpați și Prut, 198 de situri și descoperi (inegal repartizate teritorial), față de 124 stațiuni cunoscute în sinteza din 1985 a lui D. Monah și Șt. Cucuș. Numărul mic de descoperiri nu este în concordanță cu realitatea, deoarece cercetările au fost efectuate în mod inegal și lacunar, astfel că există județe (Suceava, Vrancea, Galați, Brașov) fără sau cu foarte puține menționări ale unor asemenea situri, ceea ce reflectă, în mod cert, stadiul actual al cercetării zonale. Această situație se datorează, însă, și unei dificultăți de identificare a materialelor ceramice Cucuteni A-B, în general puțin cunoscute de către arheologi și atribuite adeseori fie fazei următoare (Cucuteni B_{1a}), fie încadrate printre numeroasele descoperiri cucuteniene fără fază precizată.

În această situație, în județul Botoșani, cel mai bine cercetat, au fost identificate 71 de stațiuni Cucuteni A-B (35,85% din siturile cunoscute până în prezent). Foarte bine cercetate sunt, în acest județ, teritoriile comunelor Coțușca (cu 11 situri Cucuteni A-B) și Drăgușeni (9 stațiuni), ambele cu suprafețe de 25-30 km², ceea ce constituie un exemplu pentru densitatea reală a locuirii în această fază – densitate foarte apropiată de cea a fazelor Cucuteni A și B.

Celelalte stațiuni Cucuteni A-B sunt astfel răspândite: în județul Neamț 36; în Vaslui 29; în Iași 28; în Bacău 19; în Covasna 8; în Vrancea 4; în Suceava – două; în Brașov – una.

De aceea, credem că e necesar să se efectueze cercetări arheologice sistematice în microzonele în care densitatea stațiunilor Cucuteni A-B est mare, ceea ce ar putea aduce noi clarificări asupra unor detalii privind evoluția locuirii, inclusiv în ceea ce privește durata existenței fiecărei așezări.

Un alt obstacol major pentru studiul fazei Cucuteni A-B îl constituie faptul că numeroase materiale arheologice, rezultate în urma unor cercetări sistematice, sunt încă inedite sau au fost doar parțial publicate (Corlăteni, Băiceni-Dâmbul Morii etc.).

În ceea ce privește originea acestei faze, este din ce în ce mai clar că VI. Dumitrescu a avut dreptate când a susținut evoluția sa organică din faza Cucuteni A, fără intervenții majore din partea altor comunități și culturi (VI. DUMITRESCU 1963, 51-78; 283-308). Cercetările de la Drăgușeni (MARINESCU-BÎLCU, BOLOMEY 2000, passim; MARINESCU-BÎLCU, BEM, 2005, 295-315), Scânteia, Dumești, Chetrești, Scutari-Mileanca, Vorniceni ș.a. au demonstrat că mai multe elemente ale fazei Cucuteni A-B (așezări, locuințe, fortificații, complexe casnice, industria litică cioplită și șlefuită, cea osteologică, metalurgia aramei, ceramica pictată și grosieră, inclusiv specia Cucuteni „C” ș.a.) își au originea în faza Cucuteni A.

Totuși, din punctul de vedere al antropologiei culturale (și al etnologiei), pătrunderile păstorilor nord-vest pontici, de tipul Novo Danilovsk-Hvalynsk-Petro Svitunovo-Suvorovo-Cainari, care au restructurat mediul cultural contemporan Gumelnița-Karanovo VI (unde s-a format cultura Cernavoda I – Pevec I), au avut, în mod cert, urmări și pentru comunitățile cucuteniene ale fazelor A și A-B. Astfel, aceste mișcări ale populațiilor de stepă au determinat un stres de adaptare, pozitiv pentru comunitățile cucuteniene, mai compacte și mai rezistente decât cele ale culturii Gumelnița-Karanovo VI. Aceasta era o altă lume, mai dinamică, cu alte ritmuri și provocări istorice, care au influențat, vrând-nevrând, evoluția în fazele Cucuteni A-B și B. În timp ce comunitățile Gumelnița se transformau, triburile fazei Cucuteni A-B își continuau modul de viață și de gândire, răspunzând încercărilor momentului.

Trecând la discutarea caracteristicilor fazei Cucuteni A-B, vom sublinia doar că locuirea prezintă mai multe similitudini cu faza anterioară (aceleași amplasamente, dimensiuni, fortificații, tipuri de locuințe și de complexe casnice și colective – toate în cadrul sistemului de *chefferie/chiefdom*), în funcție de resurse, tipuri de economie, număr de locuitori, necesități de apărare și de administrare (H. DUMITRESCU 1955, 459-478; 1957, 115-116; 1961, 91-103; H. DUMITRESCU, VI. DUMITRESCU 1959, 174-175; 1962, 249-258; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1966, 5 și urm.; PETRESCU-DÎMBOVIȚA, VĂLEANU 2004; Așezări, 171, 185; RAJI, I, 142-143; II, 379; BOGHIAN 2004, 55-62; FLORESCU 1966, 29-32, fig. 7-8; COMAN, ALAIBA 1980, 450-454; ȘADURSCHI 1983, 86-92; 1996, 110; MARKEVIČ 1981, 72).

În ceea ce privește locuințele, sunt cunoscute atât construcțiile cu platformă de lut ars (PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1966, 20-21, 33; PETRESCU-DÎMBOVIȚA, VĂLEANU 2004, 103; NESTOR et alii, 1952, 84-89; ȘADURSCHI et alii 2002, 336-337; 2003, 342-343; 2004, 373-374; ȘADURSCHI 1983, 86-92; H. DUMITRESCU 1955, 469/478; 1957, 115-116; 1961, 91-103; H. DUMITRESCU, VI. DUMITRESCU 1959, 174-175; 1962, 249-258; RAJI, I, 142-143; II, 353; Așezări, 296), cât și casele fără platformă sau din lut bătătorit (SZÉKELY 1959, 196-197; 1962, 325; POPOV, 1973, 15-22; BORZIAC, DERGACEV 1978, 16-21; ZAEC, RYŽOV 1992, 11-64; GUSEV 1995, 64-71; date inedite pentru Săcărești).

Comunitățile Cucuteni A-B au practicat, deopotrivă, agricultura (ȘADURSCHI 1983, 88-90; TUDOR et alii 1953, 422), creșterea animalelor (HAIMOVICI 1969, 317-319; NECRASOV, ȘTIRBU 1971, 1304-1310; NECRASOV,

HAIMOVICI 1962, 264; HAIMOVICI 1987, 157-166; COMȘA 1996a, 268; UNGUREANU 2002, 337), meșteșugurile (producerea uneltelor, olăritul, metalurgia aramei, țesutul, împletitul textil și de rogojini ș.a.), vânatul și culesul, în proporții diferite de la o așezare la alta (COMȘA 1983, 59-66, fig. 2-3; 1996, 263-276; 1996a, 163-176; KOROBKOVA 1987).

Am vorbit în alt loc despre unelte și armele de piatră, evidențiind cazurile de continuitate din faza precedentă (BOGHIAN 1996, 277-285; 2004, 83-88). De asemenea, nu vom mai insista aici asupra utilajului și armamentului din materiale scheletice dure (corn și os) (SCHMIDT 1932, 55-56, fig. 28/1-3, 8-9, 13-14; DINU 1995, 62, fig. 4-5; LÁSZLÓ 1966, 9-10; BOGHIAN 2004, 97-100; ȘADURSCHI et alii 2004, 373-374), din lut ars (BRUDIU 1986, 7-13; BOGHIAN 2004, 101-102) și din cupru, care denotă un nivel evoluat al meșteșugurilor (DUMITRESCU et alii 1954, 446-453; GREEVES 1975, 175; COMȘA 1980, 197-219; VULPE 1973, 221-234; 1975; URSACHI 1991, 335-386; MAREȘ 2002, 65-92, 163-337; MONAH 2003, 129-135; PÂRVAN et alii 2004)².

La fel, nu vom mai aborda aici problemele plasticii antropomorfe și zoomorfe (MONAH 1997, 95-109), ale riturilor și ritualurilor funerare ale fazei Cucuteni A-B cunoscute din alte lucrări (H. DUMITRESCU 1954, 399-430; 1957, 97-116; 1958, 407-423; VINOGRADOVA 1973, 21; VINOGRADOVA, BEILEKČI, BÂRNEA 1974, 70; BORZIAN, DERGACEV 1978, 465; SOROCHIN 1994, 48; 1994a, 87; HVOIKO 1901, 56-60; 1913, 16; NECRASOV 1987, 150; NECRASOV, CRISTESCU, BOTEZATU, MIU 1990, 195).

În schimb, o atenție deosebită vom acorda ceramicii Cucuteni A-B, deoarece ea reprezintă unul din cei mai sensibili indicatori, alături de plastica antropomorfă, pentru aprecierea evoluției comunităților din această fază.

Astfel, olarii din această fază continuă tehnicile de producere a ceramicii fine, semifine și grosiere din perioada anterioară. Trebuie menționat că, în afară de culorile obișnuite (galben-roșietic, portocaliu și roșietic), ceramica fină și semifină prezintă adeseori nuanțe galben-verzui sau cenușiu-verzui, datorate, probabil, și unei arderi secundare. De asemenea, pereții vaselor nu sunt întotdeauna uniform arși și au, adesea, miezul mai închis la culoare decât cele două suprafețe.

Nu suntem de acord cu separarea așa-numitei categorii ceramice «prăfoase», deoarece condițiile mediului arheologic au influențat aspectul vaselor, iar sarcina noastră este de a prezenta descoperirile cu imaginea lor de altă dată. Totodată, la începutul acestei faze, ceramica semifină și grosieră, cu fragmente pisate în pastă zisă cu „șamotă”, este abundentă, în cadrul vestigiilor arheologice.

O mențiune aparte merită așa-zisa categorie ceramică Cucuteni „C”, cu scoică pisată în pastă, pătrunsă în mediul Cucuteni la nivelul fazei A_{3b} (sau A₄), în contextul înaintării spre vest a comunităților de păstori din stepele nord-pontice, de tip Cernavoda la. Asemenea descoperiri sunt cunoscute la Drăgușeni (Botoșani), Berești-Dealul Bulgarului (Galați), Chetrești (Vaslui) și Fedeleșeni-Dealul Cănepăriei (DRAGOMIR 1985, 95, 101-102, fig. 19/2-3; 20; 21; VI. DUMITRESCU 1973, 177; 1974, 33-46; MARINESCU-BÎLCU 1989, 217, 231; MARINESCU-BÎLCU, BOLOMEY 2000, 104-110; NIȚU 1977, 154; CUCOȘ 1977-1979, 63-64; HAȘOTTI, POPOVICI 1992, 25-39; LĂZURCĂ 1991,

² Pentru detalii, vezi și lucrarea noastră *La phase Cucuteni A-B: une inconnue ?*, CC, S.N., 10 (20), 2004 (2005), p. 111-129.

13-19, pl. II/5-9, III, V; NESTOR, ZAHARIA 1968, 18; HAȘOTTI 1997, 119-137; DODD-OPRIȚESCU 1981, 511-528; 1983, 222-234; BURGER 1987, 223-235; MONAH 1991, 397-398). Ceramica Cucuteni „C” are, mai ales, prin elementele sale decorative, un rol special în periodizarea fazei Cucuteni A-B, cel puțin în două etape.

Astfel, la începutul fazei Cucuteni A-B (Scutari-Mileanca, Vorniceni, Băiceni-Dâmbul Morii, precum și Huși), ceramica Cucuteni „C” moștenește motivele decorative ale fazei Cucuteni A₄ (șiruri de împunsături pe umărul vasului, «ghirlande» suspendate, alternând cu triunghiuri, striuri orizontale, verticale ori vălurite, trasate cu «pieptenul» sau cu un instrument dințat), similare cu cele de la Drăgușeni (MARINESCU-BÎLCU, BOLOMEY 2000, fig. 113-114, 151-155) și Carcaliu – așezare Gumelnița A2 (LĂZURCĂ, 1991, 13-19). Într-o etapă evoluată a fazei Cucuteni A-B, ceramica Cucuteni „C” prezintă decoruri șnurate, în diverse variante, înfășurate și răsucite.

Ceramica pictată, prin forme și decoruri, care prezintă o evidentă legătură cu faza precedentă și cu cea următoare, constituie un alt vector cronologic sensibil.

Astfel, mai multe forme ale fazei Cucuteni A_{3b} (A₄) au evoluat către noua fază. În etapa Cucuteni A-B₁, s-au conservat, în formele ceramice, câteva elemente tradiționale, dar în etapa A-B₂ vasele sunt adesea tronconice și bitronconice, anunțând faza Cucuteni B.

În această fază, constatăm că vasele suport, vasele cu picior, polonicele și lingurile, vasele antropomorfe propriu-zise și vasele (suporturi) antropomorfizate scad masiv, uneori până la dispariție. În schimb, vasele binoclu, apărute la nivel Cucuteni A₃, continuă, în forme puțin modificate, ca și paharele, vasele tronconice, vasele crater, castroanele, străchinile, farfuriile și capacele. Pe de altă parte, în fiecare centru de olărie, au fost create forme și variante originale, ceea ce indică existența unui real caracter creator al acestor comunități eneolitice.

Paharele s-au rotunjit și au devenit zvelte, cu fundul slab sau deloc accentuat, ca la Vorniceni (ȘADURSCHI et alii 2003, 342-343), Băiceni-Dâmbul Morii și Cucuteni-Cetățuia (SCHMIDT 1932, 25-26, *Formentafel* B/1a-d; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1966, 16-34; *Așezări*, pl. XXXIX/2, 5, 13), Crivești (*Așezări*, 184-185, pl. XXXVI/3-4), Corlăteni (NESTOR et alii 1952, 84 sqq.), Huși (LÁSZLÓ 1966, 10) și Traian-Dealul Fântânilor (VL. DUMITRESCU 1945, 40, fig. 19/3a-f). Vasele piriforme au «pierdut» piciorul și prezintă un gât ceva mai înalt, cilindric sau tronconic. În etapa Cucuteni A-B₂, au apărut vasele piriforme cu gâtul în formă de pâlnie, atât de caracteristice pentru faza următoare. De asemenea, unele vase piriforme prezintă un șanțuleț pe umăr, derivând de aici tipul *Schultergefäße*, ca la Traian-Dealul Fântânilor (VL. DUMITRESCU 1945, fig. 9/4a-f). În acest context, trebuie menționate și celelalte vase de provizii, de dimensiuni mijlocii și mari, cu corp alungit și zona diametrului maxim rotunjită sau bitronconică, cu gât în formă de pâlnie sau cilindric, cu sau fără toarte – vase numite uneori *amfore*, descoperite la Băiceni-Dâmbul Morii (SCHMIDT 1932, 19-22, *Formentafel* B/9; *Așezări*, pl. XXXIX/1, 4, 6), Crivești (*Așezări*, pl. XXXVII/1, 6, 9) și Traian (VL. DUMITRESCU 1945, fig. 9/4a-f).

O categorie aparte a ceramicii pictate e reprezentată de vasele de dimensiuni mici și mijlocii, cu corp rotunjit, cvasi-sferic, sau aplatizat, cu gât

cilindric, cunoscute la Vorniceni, Corlăteni (NESTOR 1952, 84-89; ȘADURSCHI et alii 2002, 336-337; 2003, 342-343; 2004, 373-374) și Băiceni-Dâmbul Morii (materiale inedite).

Capacele de tip „cască suedeză” (*Schwedenhelm*) au avut, în faza Cucuteni A-B, două variante: cu calotă semisferică și cu calotă aplatizată, adesea cu două mici proeminente – toartă simetrice, perforate. Asemenea forme au fost descoperite la Vorniceni (ȘADURSCHI et alii 2002, 336-337; 2003, 342-343), Băiceni-Dâmbul Morii (SCHMIDT 1932, 28-29, *Formentafel* B/12a-b; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1966, 26-28), Crivești (*Așezări*, pl. XXXVII/2, 7; XXXVII/5), Corlăteni (NESTOR et alii, 1952, fig. 3-4), Traian – *Dealul Fântânilor* (VI. DUMITRESCU 1941-1944, 43-44, fig. 19/11a-b), Ghelăiești – nivelul Cucuteni A-B₂ (CUCOȘ 1973, fig. 4/5; NIȚU et alii 1971, fig. 14/1-2; 16/2) și Frumușica (MATASĂ, 1946, pl. XXXV/289, 291; XXXVII/288, 290). Este posibil ca străchinile, castroanele și farfuriile întoarse cu gura în jos să fi fost folosite drept capace simple.

Vasele crater, cu mai multe variante, au fost găsite la Vorniceni (ȘADURSCHI et alii 2002, 336-337; 2003, 342-343), Băiceni-Dâmbul Morii (SCHMIDT 1932, 26, *Formentafel* B/6), Crivești (*Așezări*, pl. XXXVII/7), Traian-D^{Dealul Fântânilor} (VI. DUMITRESCU 1945, 43, fig. 19/10a-c; DUMITRESCU, MATEESCU, DRAGOMIR 1953, fig. 7), Frumușica (MATASĂ 1946, pl. XXXV/284-285, XXXVI/283, XXXVII/286-287), Ghelăiești-Nedeia (CUCOȘ, 1999, 109-110).

Castroanele și străchinile Cucuteni A-B au cunoscut o serie de transformări morfologice. Pe lângă castroanele și străchinile tronconice și sferice, a apărut varianta cu fond tronconic, mai mult sau mai puțin delimitat, cu umăr rotunjit sau carenat, cu una sau două toarte mici pe diametrul maxim al vasului. Asemenea vase s-au găsit la Vorniceni (ȘADURSCHI et alii 2003, 342-343; 2004, 373-374), Băiceni-Dâmbul Morii (*Așezări*, pl. XXXIX/3), Crivești (*AȘEZĂRI*, pl. XXXVII/2-4), Corlăteni (NESTOR et alii 1952, fig. 3;), Huși (LÁSZLÓ 1966, 10-12) și Traian-D^{Dealul Fântânilor} (VI. DUMITRESCU 1945, 43-44, fig. 19/91-d; 19/13a-e). Foarte interesant este un castron pictat, descoperit la Vorniceni, cu corpul tronconic, deschidere largă și marginea în formă de «T», la fel ca la vasele din secolul al IV-lea ale culturii Sântana de Mureș-Cerneahov (ȘADURSCHI et alii, 2003, 342-343).

Vasele suport ale fazei Cucuteni A-B au fost realizate, adesea, sub forma a două trunchiuri de con, reunite în zona mai îngustă, fără corpul alungit (atât de cunoscut în faza anterioară) și cu orificii rotunde, simetrice la partea inferioară, ca la Vorniceni (ȘADURSCHI et alii, 2003, 342-343), Băiceni-Dâmbul Morii, Cucuteni-Cetățuia (SCHMIDT 1932, 19, *Formentafel* B/8), Huși (LÁSZLÓ 1966, 12) și Traian-D^{Dealul Fântânilor} (VI. DUMITRESCU 1941-1944, fig. 19/2b-c).

Vasele cu picior, în special, fructierele, aveau picior tronconic, cu orificii rotunde, simetrice, ușor curbat sau aproape cilindric, cu partea inferioară evazată. Partea superioară a acestei forme a fost realizată ca un castron tronconic, semisferic sau ușor bitronconic. Fructiere au fost descoperite la Băiceni-Dâmbul Morii (SCHMIDT 1932, pl. 16/5), Crivești (*Așezări*, pl. XXXVII/8), Traian-D^{Dealul Fântânilor} (VI. DUMITRESCU 1945, fig. 19/2a-c) și Huși (LÁSZLÓ 1966, p. 10, fig. 9).

Vasele binoclu ale fazei Cucuteni A-B prezintă trei variante, în funcție de forma suporturilor, precum și a numărului și aspectului „punților”. Asemenea

cilindric, cunoscute la Vorniceni, Corlăteni (NESTOR 1952, 84-89; ȘADURSCHI et alii 2002, 336-337; 2003, 342-343; 2004, 373-374) și Băiceni-Dâmbul Morii (materiale inedite).

Capacele de tip „cască suedeză” (*Schwedenhelm*) au avut, în faza Cucuteni A-B, două variante: cu calotă semisferică și cu calotă aplatizată, adesea cu două mici proeminențe – toartă simetrice, perforate. Asemenea forme au fost descoperite la Vorniceni (ȘADURSCHI et alii 2002, 336-337; 2003, 342-343), Băiceni-Dâmbul Morii (SCHMIDT 1932, 28-29, *Formentafel* B/12a-b; PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1966, 26-28), Crivești (*Așezări*, pl. XXXVII/2, 7; XXXVII/5), Corlăteni (NESTOR et alii, 1952, fig. 3-4), Traian – *Dealul Fântânilor* (VI. DUMITRESCU 1941-1944, 43-44, fig. 19/11a-b), Ghelăiești – nivelul Cucuteni A-B₂ (CUCOȘ 1973, fig. 4/5; NIȚU et alii 1971, fig. 14/1-2; 16/2) și Frumușica (MATASĂ, 1946, pl. XXXV/289, 291; XXXVII/288, 290). Este posibil ca străchinile, castroanele și farfuriile întoarse cu gura în jos să fi fost folosite drept capace simple.

Vasele crater, cu mai multe variante, au fost găsite la Vorniceni (ȘADURSCHI et alii 2002, 336-337; 2003, 342-343), Băiceni-Dâmbul Morii (SCHMIDT 1932, 26, *Formentafel* B/6), Crivești (*Așezări*, pl. XXXVII/7), Traian-D^{Dealul Fântânilor} (VI. DUMITRESCU 1945, 43, fig. 19/10a-c; DUMITRESCU, MATEESCU, DRAGOMIR 1953, fig. 7), Frumușica (MATASĂ 1946, pl. XXXV/284-285, XXXVI/283, XXXVII/286-287), Ghelăiești-Nedeia (CUCOȘ, 1999, 109-110).

Castroanele și străchinile Cucuteni A-B au cunoscut o serie de transformări morfologice. Pe lângă castroanele și străchinile tronconice și sferice, a apărut varianta cu fond tronconic, mai mult sau mai puțin delimitat, cu umăr rotunjit sau carenat, cu una sau două toarte mici pe diametrul maxim al vasului. Asemenea vase s-au găsit la Vorniceni (ȘADURSCHI et alii 2003, 342-343; 2004, 373-374), Băiceni-Dâmbul Morii (*Așezări*, pl. XXXIX/3), Crivești (*AȘEZĂRI*, pl. XXXVII/2-4), Corlăteni (NESTOR et alii 1952, fig. 3;), Huși (LÁSZLÓ 1966, 10-12) și Traian-D^{Dealul Fântânilor} (VI. DUMITRESCU 1945, 43-44, fig. 19/91-d; 19/13a-e). Foarte interesant este un castron pictat, descoperit la Vorniceni, cu corpul tronconic, deschidere largă și marginea în formă de «T», la fel ca la vasele din secolul al IV-lea ale culturii Sântana de Mureș-Cerneahov (ȘADURSCHI et alii, 2003, 342-343).

Vasele suport ale fazei Cucuteni A-B au fost realizate, adesea, sub forma a două trunchiuri de con, reunite în zona mai îngustă, fără corpul alungit (atât de cunoscut în faza anterioară) și cu orificii rotunde, simetrice la partea inferioară, ca la Vorniceni (ȘADURSCHI et alii, 2003, 342-343), Băiceni-Dâmbul Morii, Cucuteni-Cetățuia (SCHMIDT 1932, 19, *Formentafel* B/8), Huși (LÁSZLÓ 1966, 12) și Traian-D^{Dealul Fântânilor} (VI. DUMITRESCU 1941-1944, fig. 19/2b-c).

Vasele cu picior, în special, fructierele, aveau picior tronconic, cu orificii rotunde, simetrice, ușor curbat sau aproape cilindric, cu partea inferioară evazată. Partea superioară a acestei forme a fost realizată ca un castron tronconic, semisferic sau ușor bitronconic. Fructiere au fost descoperite la Băiceni-Dâmbul Morii (SCHMIDT 1932, pl. 16/5), Crivești (*Așezări*, pl. XXXVII/8), Traian-D^{Dealul Fântânilor} (VI. DUMITRESCU 1945, fig. 19/2a-c) și Huși (LÁSZLÓ 1966, p. 10, fig. 9).

Vasele binoclu ale fazei Cucuteni A-B prezintă trei variante, în funcție de forma suporturilor, precum și a numărului și aspectului „punților”. Asemenea

vase, foarte probabil cu o destinație sacră, au fost găsite la Vorniceni (ȘADURSCHI et alii 2003, 342-343), Băiceni-Dâmbul Morii (PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1966, 35-37), Corlăteni (NESTOR et alii, 1951, fig. 16; 1952, fig. 3) și Traian (VI. DUMITRESCU 1945, 44, fig. 19/12a-b; DUMITRESCU, MATEESCU, DRAGOMIR 1953, 54; H. DUMITRESCU 1954, fig. 10; 1955, 460).

Trecând la analiza decorului pictat al ceramicii Cucuteni A-B, trebuie menționat că analiza stilistică a diverselor descoperiri a fost împiedicată, în mare măsură, prin nepublicarea mai multor colecții (Corlăteni, Traian-Dealul Fântânilor, noile săpături de la Băiceni-Dâmbul Morii, Lozna ș.a.). În același timp, analiza ceramicii pictate din această fază s-a bazat pe reluarea concepțiilor și definițiilor anterioare, fără să se încerce verificarea ipotezelor emise, deoarece H. Schmidt, VI. Dumitrescu, I. Nestor și A. Nițu au avut la dispoziție doar loturi restrânse de materiale.

Descoperirile efectuate în ultimele decenii la Drăgușeni, Scânteia, Scutari-Mileanca, Chetrești și în alte stațiuni încadrate la sfârșitul fazei Cucuteni A impun o rediscutare a vechilor definiții ale grupelor și subgrupelor stilistice, precum și a valorii lor cronologice.

Astfel, se știe actualmente că multe din stilurile și elementele decorative Cucuteni A-B au fost „exersate” încă din subfaza Cucuteni A₃ (fondurile alb și brun pentru pictură³, procedeele picturii pozitive, combinată cu ornamente rezervate, benzi și interstii liniare, inclusiv unele motive). De asemenea, considerăm că, în prezent, este necesar să se reevalueze importanța și rolul «grupelor de tranziție» $\alpha\alpha_1$, $\alpha\alpha_2$ și $AB\alpha$, așa cum au fost ele definite de I. Nestor (1938, 131) și VI. Dumitrescu (1945, 93, 105), chiar dacă A. Nițu nu a fost de acord cu această încadrare, considerând că respectivele grupe aparțin fazei Cucuteni A (NIȚU 1984, 8-9, nota 41).

Așa cum observăm la Drăgușeni, Dumești și Chetrești, aici sunt prezente elemente ale «grupelor de tranziție» $\alpha\alpha_1$, $\alpha\alpha_2$ și $AB\alpha$, deși S. Marinescu-Bîlcu și R. Alaiba nu le-au discutat (MARINESCU-BÎLCU 1989, 215-240, 2/2; 15/1; 20/5; MARINESCU, BOLOMEY 2000, 91-110; MAXIM-ALAIBA 1983-1984, 99-148; ALAIBA 2002, 52-59). De asemenea, în aceste stațiuni au apărut și unele elemente ale grupelor α («ghirlande» pictate tricrom, cu benzi liniare roșii pe fond alb), β (benzi negre pe fond alb sau albe pe fond negru) și γ (MARINESCU-BÎLCU 1989, 215-240, fig. 3; 4/2, 8/8, 9/3, 6; 16/6, 18/1; MARINESCU, BOLOMEY 2000, 91-110, fig. 110/1-2, 4-5, 111/1, 121, 127/1, 128/2, 145/3; MAXIM-ALAIBA 1983-1984, 99-148; ALAIBA 2002, 52-59), ceea ce răstoarnă vechile date (NIȚU 1984, 22-32). Mai mult, o parte a motivelor pictate ale grupei β din faza Cucuteni A-B este identică cu unele decoruri Cucuteni A₄, realizate prin incizii, caneluri și pictură «crudă» sau înainte de ardere.

Elementele timpurii ale grupei γ (motivele în «X» sau în falși «dinți de lup», realizate în «pictură tricromă, cu negru și alb întins sau liniar pe fond brun» (NIȚU 1984, 31), atât de caracteristice, pun problema, ca urmare a descoperirilor de la Drăgușeni, Chetrești și Băiceni-Dâmbul Morii, de a vorbi despre o altă ascendență și de a separa două etape de evoluție ale acestui stil.

Astfel, există, probabil, o grupă γ timpurie, specifică etapei Cucuteni A-B₁, care derivă din subfaza Cucuteni A₄, precum și o grupă γ propriu-zisă (conform definiției), evoluată, ca sinteză între grupele α , β și γ timpurie,

³ Probabil, cele două fonduri decorative au apărut încă din fazele Precucuteni II-III.

caracteristică etapei Cucuteni A-B₂ și tranziției spre faza Cucuteni B (Traian – a doua etapă de evoluție a așezării; Cucuteni-Cetățuia; Ghelăiești; Poduri ș.a.).

În acest moment, se pare că numai grupa δ a fost rezultatul sintezei evolutive a grupelor α , β și γ , după o altă schemă decât cea a lui A. Nițu (1984, 96, fig. 1).

Pe ceramica pictată Cucuteni A-B nu s-au găsit, decât foarte rar, motive pictate într-o singură grupă sau subgrupă stilistică. Foarte frecvent s-au realizat decoruri complexe, dispuse tectonic, în cadrul cărora mai multe grupe și subgrupe erau asociate pe același vas, ceea ce denotă sincronismul acestora, la un moment dat. S-au putut stabili următoarele asocieri de subgrupe stilistice, contemporane cel puțin la Traian-Dealul Fântânilor (SCHMIDT 1932, pl. 18/7-8; VI. DUMITRESCU 1945, 49-51, 60-61, 69-74, 78-79, 80-82, 85-86, 87-88):

- $\alpha_1 + \beta_1$; $\alpha_1 + \delta_1$; $\alpha_2 + \beta_1$; $\alpha_2 + \gamma_{2a}$; $\alpha_2 + \delta_2$; $\alpha_3 + \delta_{1a}$; $\gamma_1 + \gamma_2$;
- $\gamma_1 + \gamma_3$; $\gamma_1 + \delta_2$; $\gamma_1 + \delta_4$; $\gamma_1 + \gamma_2 + \gamma_{2a}$; $\gamma_1 + \delta_{1a}$; $\gamma_1 + \gamma_2 + \delta_2$;
- $\gamma_1 + \gamma_2 + \delta_4$; $\gamma_2 + \delta_2$; $\gamma_2 + \delta_4$; $\gamma_2 + \delta_{1a} + \gamma_3$; $\gamma_2 + \gamma_3 + \delta_4$; $\gamma_{2a} + \delta_2$;
- $\delta_{1a} + \gamma_2$ (γ_1 sau γ_{2a}); $\delta_2 + \gamma_2 + \delta_4$; $\delta_{2a} + \delta_4$; $\delta_{2a} + \delta_{1a}$; $\delta_4 + \delta_2$;
- $\delta_4 + \delta_{1a}$; $\delta_2 + \delta_1$; $\delta_1 + \delta_{1a}$.

Pe baza analizei ceramicii pictate, descoperită la Chetrești (ALAIBA 2002), credem că, în această stațiune, nu este vorba de două niveluri cultural-cronologice (Cucuteni A și Cucuteni A-B), ci de o singură locuire contemporană, de la începutul fazei Cucuteni A-B. De asemenea, în noile condiții de revizuire a unor elemente ale grupelor stilistice ale picturii Cucuteni A-B, prezența grupei γ timpurii în prima etapă de la Băiceni-Dâmbul Morii reprezintă un lucru absolut normal, fără a pune în discuție evoluția spațială a acestei așezări, de-a lungul celor două etape.

Pentru o corectă încadrare a stațiunii de la Huși într-o schemă de periodizare, este necesar să se efectueze noi săpături, din care să rezulte noi materiale propice analizei, în vederea lămuririi prezenței deosebite a grupelor β , γ și δ , deoarece asocierile de grupe stilistice de la Cucuteni-Cetățuia și Traian-Dealul Fântânilor indică, în mod frecvent, pe același vas, că grupele AB α , $\alpha\alpha$ și α nu au dispărut, nici înainte, nici după apariția tuturor subgrupelor δ . În această situație, considerăm, ca ipoteză de lucru, că stațiunea de la Huși a fost sincronă cu prima etapă de locuire din stațiunea de la Traian-Dealul Fântânilor. De asemenea, va trebui să fie reevaluat locul grupei δ în schema de derivare a grupelor stilistice Cucuteni A-B.

Deci, în domeniul ceramicii pictate este vorba, în mod cert, de o tranziție normală spre caracteristicile fazei Cucuteni A-B. Din păcate, din cauza numeroaselor materiale ceramice pictate nepublicate, nu putem realiza un repertoriu complet, ca instrument de lucru, cu toate grupele și subgrupele stilistice, cu toate motivele și asocierile lor pe formele de vase. De aceea, rezultatele sunt incomplete și relative.

*

Mai mult decât celelalte categorii, ceramica pictată este propice pentru periodizarea generală a culturii și a fazei A-B, în special. Pe baza stratigrafiei orizontale și verticale, a noilor descoperiri și a materialelor deja publicate, considerăm că, actualmente, este necesară revizuirea schemelor de periodizare existente, elaborate de VI. Dumitrescu, A. László, A. Nițu și Silvia Marinescu-Bîlcu. În opinia noastră, este vorba de o scară de evoluție în mai

multe trepte, similară cu modalitatea de periodizare concepută de V. Markevič pentru stațiunile tripoliene din Republica Moldova, fără a exclude, însă, cele două etape: A-B₁ și A-B₂. Dacă va fi necesar, aceste trepte pot fi divizate în secvențe de evoluție.

În stadiul actual al cercetărilor, se poate stabili următoarea schemă de periodizare:

- ☞ **Cucuteni A₄ (A_{3b}):** Drăgușeni, Dumești, Berești, Scânteia ș.a.;
- ☞ **Prima treaptă Cucuteni A-B:** Chetrești, Scutari Mileanca, Vorniceni ș.a.;
- ☞ **A doua treaptă:** Băiceni-Dâmbul Morii (prima etapă), Corlăteni, Lozna, Crivești-Hârtop ș.a.;
- ☞ **A treia treaptă:** Băiceni-Dâmbul Morii (a doua etapă), Crivești-Holm, Huși, Traian-Dealul Fântânilor (prima etapă) ș.a.;
- ☞ **A patra treaptă:** Traian-Dealul Fântânilor (a doua etapă), Săcărăști-Suhat ș.a.;
- ☞ **A cincia treaptă:** Frumușica (Bodești-Neamț), Cucuteni-Cetățuia, Poduri, Ghelăiești ș.a.

De altfel, asocierea de grupe stilistice mai timpurii cu grupe stilistice evolute și trecerea gradată de la faza Cucuteni A la faza Cucuteni A-B este evidențiată și de Silvia MARINESCU-BÎLCU și Cătălin BEM (2005, 295-315)⁴.

*

Din punct de vedere cronologic, faza Cucuteni A-B e încadrată între 4200/4150–3900/3850 BC (media probabilităților) sau 3300/3250–3000/2950 bc; aceste datări se sprijină pe datele ¹⁴C de la Băiceni-Dâmbul Morii, pe cele din etapa Cucuteni B₁ și pe comparațiile cu datele radiometrice ale culturilor Tripolie și Bodrogkeresztúr (MONAH, CUCOȘ 1985, 39; CUCUTENI, 1997, 47; MANTU 1995, 221 și urm., anexa II; 1998, tabel 7; BEM 2000, 342-345; DUDKIN, VIDEIKO 2002).

Ca sincronisme, stabilite în literatura de specialitate, pentru faza Cucuteni A-B se pot aminti cele cu culturile: Sălcuța IIIa-IIIb/Krivodol III final/Bubanj Hum B₂ (Oltenia, Bulgaria și Serbia), Gumelnița B₁-B₂ (Muntenia și nordul Bulgariei) și Cernavoda Ib și Ic/Pevec (în regiunea Dunării de Jos), cu Bodrogkeresztúr (= Gornești) A (I) și începutul fazei B (II) (în zona intracarpatică), Tripolie BI – BII/1 și BI – BII/2 (în spațiul răsăritean al acestei culturi), Srednyi Stog Ia și Ib și Nipru-Donet IIc – IIIa (în zonele de stepă) (PASSEK 1949, 30 și urm.; MOVȘA 1965, 100; 1972, 3-24; 1985, 253-255; VINOGRADOVA 1972, 36-56; 1983; VL. DUMITRESCU 1981, 23-35; MONAH, CUCOȘ 1985, 38; HAȘOTTI, POPOVICI 1992, 15-44; DODD-OPRIȚESCU 1981, 511-528; 1983, 222-234; MANTU 1998, fig. 51; LUCA 1999, 42-48).

De asemenea, faza Cucuteni A-B a fost sincronă cu cea de a doua fază a culturii Rachmani (în Grecia orientală), cu Baalberg A (TRBK) (în Germania centrală, Boemia, Moravia), cu Michelsberg III (în Germania sudică), cu Balaton / Lasinja timpurie – Balaton II (în Ungaria – Transdanubia), cu Ludanice și Bajc-Retz (în Slovacia și Austria Inferioară) (PARZINGER 1991, 359-388; 1993; LICHARDUS, LICHARDUS-ITTEN 1985; 1994, 373-394; KALICZ 1993).

⁴ Considerăm, încă o dată, ca imperios necesară rediscutarea „schemelor evolutive” ale grupelor și subgrupelor stilistice ale ceramicii pictate Cucuteni A-B, precum și a manierei de utilizare a acestora în periodizarea fazei, evident pe baza analizei unor loturi de materiale publicate cât mai complet.

În viitor, va trebui să se elucideze și problema existenței aspectelor regionale și a decalajelor cronologice ale fazei Cucuteni A-B/Tripolie BI-BII, așa cum se prefigurează ele în stațiunile din spațiul pruto-nistrian sau în zona estică, până la Niprul Mijlociu (VINOGRADOVA 1972, 36-56; 1973, 20-27; ZAEC 1974, 184-200; 1975, 19; ZAEC, RYŽOV 1992; TSVEK 1996, 89-113; GUSEV 1995, 89-105, 137-142, 240-253; BOGHIAN 2001, 99-108), unde sunt prezente numai unele grupe picturale și persistă mult timp ceramica cu decoruri adâncite și canelate.

*

În concluzie, faza Cucuteni A-B e departe de a fi mai puțin importantă sau mai puțin cunoscută în ansamblul culturii Cucuteni, ocupând un loc bine precizat în eneoliticul est-carpatic și, chiar, în întreg peisajul european contemporan. Fără a crea alte stadii de tranziție în Preistoria noastră (având în vedere că unii cercetători au apreciat faza Cucuteni A-B ca pe o etapă de tranziție între celelalte două faze, A și B), considerăm că această fază reprezintă, de fapt, o perioadă de apogeu a culturii cucuteniene, în care aceste comunități s-au adaptat activ la schimbările epocii lor, într-o lume foarte dinamică. Evident, cercetările viitoare, ca și publicarea tuturor materialelor existente, vor completa cunoștințele noastre despre această fază – componentă intrinsecă a culturii Cucuteni.

BIBLIOGRAFIE

ALAIBA Ruxandra-Elena

1999 *Cultura Cucuteni în Podișul Bârladului* (rezumatul tezei de doctorat), Iași.

ALAIBA Ruxandra

2002 *Cercetări arheologice la Chetrești-Capul Dealului, jud. Vaslui, campaniile 1988, 1992*, Cerclst, N.S, XVIII-XX (1999-2001), p. 33-87.

APROTOSOARE Filaret

1974 *Cercetări arheologice efectuate în împrejurimile orașului Săveni*, in: *Din trecutul județului Botoșani*, I, p. 157-175.

1980 *Câteva noi puncte arheologice descoperite în zona Săvenilor*, Hierarsus, II (1979), p. 121-129.

BARTOK Botond

1997 *Descoperiri eneolitice târzii (post-ariușdene) în sud-estul Transilvaniei*, Acta, Muzeul Național Secuiesc, Muzeul Secuiesc al Ciucului, <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/muzeum/acta97/html/english/arheology/bartok.htm>

1997a *Periodizarea și cronologia descoperirilor eneolitice târzii din sud-estul Transilvaniei*, Acta, Muzeul Național Secuiesc, Muzeul Secuiesc al Ciucului, <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/muzeum/acta97/html/english/arheology/bartok1.htm>

BAZARCIUC Violeta Veturia

1982 *Cercetări arheologice în zona Hușilor*, AMM, III-IV (1981-1982), p. 235-234.

BEM Cătălin

2000 *Elemente de cronologie radiocarbon. Ariile culturale Boian-Gumelnița-Cernavoda I și Precucuteni-Cucuteni/Tripolie*, CA, XI/I (1998-2000), p. 337-359.

BOGHIAN Dumitru

- 1996 *Unele considerații asupra utilizării litice al comunităților Precucuteni-Cucuteni-Tripolie*, în: *Cucuteni aujourd'hui*, BMA, II, Piatra Neamț, p. 277-342.
- 2001 *Quelques considérations sur les aspects régionaux du complexe culturel Cucuteni-Tripolie*, MemAnt, XXII, p. 71-114.
- 2004 *Comunitățile cucuteniene din Bazinul Bahluiului*, Suceava.

BORZIAN Ilie A., DERGACEV Valentin A.

- 1978 *Raskopki na tripol'skom poselenji Jablona I*, Archeologhičeskie otkrytja, p. 16-21.

BRUDIU Mihalache

- 1980 *Cercetări arheologice de teren la Crasnaleuca și Cotu Miculinți*, Hierasus, II (1979), p. 85-96.
- 1986 *O străveche inovație tehnică – foalele – descoperită la Crasnaleuca, com. Coțușca, județul Botoșani*, Hierasus, VI, p. 7-13.

BURGER Gisele

- 1987 *Betrachtungen über die Steppenvölker und ihren Einfluss in Südosteuropa*, în: *La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, BAI, I, Iași, p. 223-235.

COMAN Ghenuță

- 1980 *Statornicie și continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București.

COMAN Ghenuță, ALAIBA Ruxandra

- 1980 *Săpăturile arheologice de la Gura Idrici – Vaslui*, Materiale, XIV, Tulcea, p. 450-454.

COMȘA Eugen

- 1980 *Die Kupferverwendung bei den Gemeinenschaften der Cucuteni-Kultur in Rumänien*, PZ, 55, 2, p. 197-219.
- 1983 *Creșterea animalelor domestice în cursul epocii neolitice pe teritoriul Moldovei*, Hierasus, V, p. 63-70.
- 1996 *Ocupațiile principale ale comunităților culturii Cucuteni din Moldova*, în: *Cucuteni aujourd'hui*, BMA, II, Piatra Neamț, 263-276.
- 1996a *Viața oamenilor din spațiul carpato-danubiano-pontic în milenii 7-4 î.Hr.*, București.

CRÎȘMARU Aristotel

- 1977 *Drăgușeni. Contribuții la o monografie arheologică*, Bacău.
- 1980 *Noi descoperiri arheologice pe valea Podrigei (jud. Botoșani)*, Hierasus, II (1979), p. 97-120.
- 1989 *Încă o așezare cucuteniană din faza A-B descoperită pe teritoriul comunei Drăgușeni-Botoșani*, Hierasus, VII-VIII, p. 57-66.

CUCOȘ Ștefan

- 1973 *Un complex ritual cucutenian descoperit la Ghelăiești (jud. Neamț)*, SCIV, 24, 2, p. 207-214.
- 1985 *Ceramica de tip „C” din aria culturii Cucuteni*, MemAnt, IX-XI (1977-1979), p. 63-92.
- 1992 *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Neamț*, MemAnt, XVIII, p. 5-61.
- 1999 *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, BMA, VI, Piatra Neamț.

CUCUTENI

- 1997 Monah Dan, Monah Felicia, Mantu Cornelia-Magda, Dumitroaia Gh., *Cucuteni. The Last Great Chalcolithic Civilisation of Europe*, București-Thessaloniki.

DASCĂLU Constantin

- 1910 *Săpăturile de la Cucuteni – Septemvrie-Octomvrie 1909 și 1910*, BCMI, III, p. 195-196.

DINU Marin

- 1995 *Sur le début de l'agriculture et du système patriarcal dans le centre et le sud-est de l'Europe*, SAA, II, p. 59-74.

DODD-OPRIȚESCU Anne

- 1981 *Ceramica ornamentată cu șnurul în aria culturilor Cucuteni și Cernavoda I*, SCIVA, 32, 4, p. 511-528.
1983 *Vecinii estici și nord-estici ai triburilor Cucuteni-Tripolie*, SCIVA, 34, 3, p. 222-234.

DRAGOMIR Ion T.

- 1985 *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice de la Berești – „Dealul Bulgarului” (1981)*, județul Galați, MemAnt, IX-XI (1977-1979), p. 93-139.

DUDKIN V. P., VIDEIKO M. Yu.

- 2002 *Arheometričini doslidžennja Tripil's'koj civilizacii*, in: *Vostočnoevropeiskij arheologičeskij Journal*; <http://archaeology.kiev.ua/journal/010100/dudkinvideyko.htm>

DUMITRESCU Hortensia

- 1954 *O descoperire în legătură cu ritul de înmormântare în cuprinsul culturii ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie*, SCIV, 5, 3-4, p. 399-425.
1955 *Șantierul arheologic Traian (1954)*, SCIV, 6, 3-4, p. 459-478.
1957 *Découvertes concernant un rite funéraire magique dans l'aire de la civilisation de la céramique peinte du type Cucuteni-Tripolie*, Dacia, NS, I, p. 97-116.
1958 *Deux nouvelles tombes cucuténiennes à rite magique découvertes à Traian*, Dacia, NS, II, p. 407-423.
1961 *Șantierul arheologic Traian*, Materiale, VII, p. 91-103.

DUMITRESCU H., MATEESCU Corneliu, DRAGOMIR Ion

- 1953 *Șantierul de la Traian*, SCIV, 4, 1-2, p. 45-66.

DUMITRESCU H., DUMITRESCU VL.

- 1959 *Săpăturile de la Traian-Dealul Fîntînilor*, Materiale, VI, p. 157-175.
1962 *Activitatea șantierului arheologic Traian*, Materiale, VIII, p. 245-258.

DUMITRESCU Vladimir

- 1926-1927 *La cronologia della ceramica dipinta dell'Europe Orientale*, ED, IV, p. 257-308.

- 1945 *La station préhistorique de Traian (dép. de Neamț, Moldavie): fouilles des années 1936, 1938 et 1940*, Dacia, IX-X (1941-1944), p. 11-114.
1961 *K voprosu o kremnevych toporach v Moldove*, Dacia, V, p. 95-103.
1963 *Originea și evoluția culturii Cucuteni-Tripolie*, SCIV, 14, 1, p. 51-74; 14, 2, p. 285-305.
1973 *Einige Fragen zur Cucuteni-Kultur im Lichte der Ausgrabungen bei Drăgușeni (NO der Moldau, S.R. Rumänien)*, ZfA, 7, 2, p. 177-196.
1974 *Unele probleme ridicate de așezarea cucuteniană de la Drăgușeni (jud. Botoșani)*, in: *Din trecutul județului Botoșani*, Botoșani, p. 33-46.
1974a *Cronologia absolută a eneoliticului românesc în lumina datelor C¹⁴*, Apulum, XII, p. 23-39.
1976 *Probleme privind sincronismele unor culturi eneolitice*, SCIVA, 27, 3, p. 355-362.
1981 *Însemnări în legătură cu unele sincronisme*, MemAnt, VI-VIII (1974-1976), p. 23-36.

DUMITRESCU VL., PETRESCU-DÎMBOVIȚA Mircea, DUMITRESCU Hortensia, GOSTAR Nicolae

- 1954 *Hăbășești. Monografie arheologică*, București.

DUMITROAIA GH.

- 1992 *Materiale și cercetări arheologice din nord-estul județului Neamț*, MemAnt, XVIII, p. 63-143.

FLORESCU Adrian C.

- 1966 *Observații asupra sistemului de fortificare al așezărilor cucuteniene din Moldova*, ArhMold, IV, p. 23-37.

FLORESCU Marilena, CĂPITANU Viorel

- 1969 *Cercetări arheologice de suprafață în județul Bacău*, ArhMold, VI, p. 213-272.
1996 *Plastica antropomorfă din așezarea Cucuteni A de la Țigănești, județul Bacău*, in: *Cucuteni aujourd'hui*, BMA, II, p. 343-358.

GREEVES T.A.P.

- 1975 *The Use of Cooper in the Cucuteni-Tripolye Culture of South-East Europe*, PPS, 41, p. 153-166.

GUSEV Sergej O.

- 1995 *Tripil's'ka kultura seredn'ogo Pobužžja rubežu IV-III tys. do n.e.*, Vinnița.

HAIMOVICI Sergiu

- 1969 *Studiu preliminar al resturilor de faună descoperite în săpăturile din 1961 în stațiunea neolitică de la Cucuteni-Băiceni*, ArhMold, VI, p. 317-319.
1987 *Quelques problèmes d'archéozoologie concernant la culture de Cucuteni*, in: *La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, BAI, I, p. 157-166.

HAȘOTTI Puiu

- 1997 *Epoca neolitică în Dobrogea*, Constanța.

HAȘOTTI P., POPOVICI Dragomir N.

- 1992 *Cultura Cernavoda I în contextul descoperirilor de la Hârșova, Pontica*, XXV, p. 15-44.

HVOIKO Vikentij V.

- 1901 *Kamennyi vek Srednego Pridneprov'ja*, in: *Trudy XI Arheologičeskogo siezda v Kieve v 1899 g.*, tom. I, Moskva.
1913 *Drevnje obitateli Srednego Pridneprov'ja i ih kultura doistoričeskogo vremena*, Kiev.

ICONOMU Constantin

- 1996 *Contribuții la istoricul cercetărilor arheologice de la Cucuteni*, in: *Cucuteni aujourd'hui*, BMA, II, p. 165-200.

KALICZ Nándor

- 1993 *Le bassin du Danube moyen, la plaine pannonienne*, in: *Atlas du Néolithique européen. L'Europe orientale*, ERAUL 45, Liège, p. 285-342.

KOROBKOVA G. F.

- 1987 *Hozjaistvennyi komplekсы rannyh zemledel'cesko-skotovodceskich obščestv Juga SSSR*, Leningrad.

LÁSZLÓ Attila

- 1966 *Cercetări arheologice în așezarea Cucuteni A-B de la Huși*, ArhMold, IV, p. 7-22.

LAZAROVICI Gheorghe

- 1996 *Din istoria străveche a Carpaților Orientali*, in: *Angustia*, I, p. 27-50.

LĂZURCĂ Elena

- 1991 *Ceramica cucuteniană în contextul așezării gumelnițene de la Carcaliu (jud. Tulcea), Peuce*, X, p. 13-17.

LICHARDUS Jan, LICHARDUS-ITTEN, Marion

- 1985 *La Protohistoire de l'Europe*, Paris.
1994 *Probleme der griechischen Kupferzeit*, in: *Festschrift fuer Otto-Herrman Frey zum 65. Geburtstag* (ed. D. Dobiat), Marburger Studien zur Vor- und Fruehgeschichte, Bd. 16, p. 373-394.

LUCA Adrian Sabin

- 1999 *Sfârșitul eneoliticului pe teritoriul intracarpatic al României. Cultura Bodrogkeresztúr*, Alba Iulia.

MANTU Cornelia-Magda

- 1995 *Câteva considerații privind cronologia absolută a neo-eneoliticului în România*, SCIVA, 46, 3-4, p. 213-235.

- 1998 *Cultura Cucuteni. Evoluție, cronologie, legături*, BMA, V, Piatra Neamț.

MAREȘ Ion

- 2002 *Metalurgia aramei în neo-eneoliticul României*, Suceava.

MARINESCU-BÎLCU Silvia

- 1989 *Ceramica cucuteniană de la Drăgușeni: tradiții, creații proprii, aspecte regionale*, SCIVA, 40, 3, p. 215-239.

- 1996 *La contribution de Vladimir Dumitrescu pour définir le concept de complexe culturel Ariuşd-Cucuteni-Tripolye et pour la connaissance de ses origines et de son évolution interne*, in: *Cucuteni aujourd'hui*, BMA, II, p. 27-38.

MARINESCU-BÎLCU Silvia, BOLOMEY Alexandra

- 2000 *Drăgușeni. A Cucutenian Community*, București - Tübingen.

MARINESCU-BÎLCU Silvia, BEM Cătălin

- 2005 *Unde și cum s-a putut realiza trecerea de la faza Cucuteni A la Cucuteni A-B*, în *Scripta praehistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu-Dîmbovița oblata*, Ediderunt Victor Spinei, Cornelia-Magdalena Lazarovici et Dan Monah, Iași, p. 295-315

MARKEVIČI Vsevolod I.

- 1981 *Pozdnetripol'skie plemena severnoj Moldavji*, Chișinău.

MATASĂ Constantin

- 1946 *Frumușica. Village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du Nord, Roumanie*, București.

MAXIM-ALAIBA Ruxandra

- 1983-1984 *Locuința nr. 1 din faza Cucuteni A₃ de la Dumești (Vaslui)*, AMM, V-VI, p. 99-148.

MONAH Dan

- 1979 *Raport preliminar de cercetare arheologică de la Mărgineni-Cetățuie*, Materiale, XIII, p. 79-80.

- 1991 *L'exploitation du sel dans les Carpates Orientales et ses rapports avec la culture Cucuteni-Tripolie*, in: *Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen* (éds. V. Chirica, D. Monah), BAI, IV, p. 387-400.

- 1997 *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, BMA, III.

- 2003 *Quelques réflexions sur les trésors de la culture Cucuteni*, SAA, IX, p. 129-140.

MONAH Dan, CUCOȘ Ștefan

- 1985 *Așezările culturii Cucuteni din România*, Iași.

MONAH Dan, CUCOȘ Ștefan, POPOVICI Dragomir, DUMITROAIA Gh., ANTONESCU Silvia

- 1982 *Săpăturile arheologice din tell-ul cucutenian Dealul Ghindaru, com. Poduri, jud. Bacău*, CA, V, p. 9-22.

- 1983 *Cercetările arheologice de la Poduri-Dealul Ghindaru*, CA, VI, p. 3-22.

MONAH Dan, POPOVICI Dr., CUCOȘ Șt., DUMITROAIA Gh., BUJOR Alexa

- 1987 *Raport preliminar asupra săpăturilor arheologice de la Poduri-Dealul Ghindaru (1984-1985)*, MemAnt, XV-XVI, p. 9-20.

MONAH Dan, DUMITROAIA Gh., MONAH Felicia, PREOTEASA Constantin, MUNTEANU Roxana, NICOLA Dorin

- 2003 *Poduri-Dealul Ghindarului. O Troie în Subcarpații Moldovei*, BMA, XIII.

MOVȘA Tamara G.

- 1965 *Mnogoslojnoe tripol'skoe poselenje Solončeny II*, KSIA, 105, p. 91-100.
- 1972 *Periodizacija i chronologija seredn'ogo ta pizdn'ogo Tripil'ja*, Archeologija (Kiev), 5, p. 3-31.
- 1988 *Tomašev'ka local'na grupa tripol'skogo-kukutenskoj obščinosti*, SP, 9, p. 84-109.

NECRASOV Olga

- 1987 *Données anthropologiques concernant la population du complexe Cucuteni-Ariușd-Tripolie*, in: *La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, BAI, I, p. 145-156.

NECRASOV Olga, CRISTESCU Maria, BOTEZATU Dan, MIU Georgeta

- 1990 *Cercetări paleoantropologice privitoare la populațiile de pe teritoriul României*, ArhMold, XIII, p. 173-223.

NECRASOV Olga, HAIMOVICI Sergiu

- 1962 *Studiul resturilor de faună descoperite în anul 1959 la Traian (Dealul Viei și Dealul Fântânilor)*, Materiale, VIII, p. 261-264.

NECRASOV Olga, ȘTIRBU Maria

- 1971 *L'élevage et la chasse chez les tribus de la culture de la céramique peinte Cucuteni-Ariușd*, in: *Actes VII CISPP*, Praga, vol. II, p. 1304-1310.

NESTOR Ion

- 1932 *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, 22. BRGK.
- 1938 *Céramique peinte de style ancien à Schipenitz (Bucovine)*, Dacia, V-VI (1935-1936), p. 121-133.

NESTOR Ion et alii

- 1951 *Săpăturile de pe șantierul Valea Jijiei în anul 1950*, SCIV, II, 1, p. 51-76.
- 1952 *Șantierul Valea Jijiei*, SCIV, III, p. 19-111.

NESTOR Ion, ZAHARIA Eugenia

- 1968 *Sur la période de transition du néolithique à l'âge du bronze dans l'aire des civilisations Cucuteni et Gumelnița*, Dacia, N.S., XII, p. 17-43.

NIȚU Anton

- 1977 *Continuitatea ceramicii pictate între culturile Cucuteni-Tripolie și Gorodsk-Usatovo*, Cerclst, S.N., VIII, p. 145-212.
- 1979 *Criterii actuale privind clasificarea complexelor ceramice și periodizarea etapelor culturii cucuteniene*, Cerclst, S.N., IX-X (1978-1979), p. 93-162.
- 1984 *Formarea și clasificarea grupelor de stil Cucuteni AB și B ale ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie*, Iași.

NIȚU Anton, BAZARCIUC V. Veturia

- 1980 *Considerații cu privire la ceramica Cucuteni AB pe baza descoperirilor recente*, ArhMold, IX, p. 19-62.

NIȚU Anton, CUCOȘ Ștefan, MONAH Dan

- 1971 *Ghelăești (Piatra Neamț, I, Săpăturile din 1969 în așezarea cucuteniană „Nedeia”)*, MemAnt, III, p. 11-64.

PARZINGER Hermann

- 1991 *Zur Rachmani-Periode in Thessalien*, Germania, 69, 2, p. 359-388.
- 1993 *Studien zur Chronologie und Kulturgeschichte der Jungstein-, Kupfer- und Frühbronzezeit zwischen Karpaten und Mittlerem Taurus*, Bd. 1-2, Römisch-Germanische Forschungen 52, Mainz am Rhein.

PASSEK Tatjana S.

- 1949 *Periodizacija tripol'skih poselenji*, MIA, 10.

PĂUNESCU Alexandru

- 1970 *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită pe teritoriul României*, București.

PĂUNESCU Al., ȘADURSCHI Paul, CHIRICA Vasile

- 1976 *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, vol. I-II, București.

PÂRVAN Lucica, DIACONESCU Maria, MELNICIUC Aurel, ȘADURSCHI Paul, STANCIU Gheorghe

2004 *Fascinația culturii Cucuteni*, Botoșani.

PETRESCU-DÎMBOVIȚA Mircea

1966 *Cucuteni*, București.

1987 *L'importance des fouilles archéologiques de Cucuteni*, in: *La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, BAI, I, p. 19-27.

PETRESCU-DÎMBOVIȚA M., VĂLEANU Mădălin-Cornel

2004 *Cucuteni-Cetățuie. Monografie arheologică*, BMA, XIV.

POPOV S. I.

1973 *Archeologičeskie pamjatniki okrestnostej s. Jablona, Glodjanskogo rajona MSSR*, in: *AIM v 1970-1971 gg.*, p. 15-22.

SCHMIDT Hubert

1911 *Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen 1909-1910 in Cucuteni bei Jassy (Rumänien)*, ZfE, 43, p. 582-601.

1924 *Prähistorischen aus Ostasien*, ZfE, 56, 5-6, p. 133-157.

1932 *Cucuteni in der oberen Moldau, Rumänien*, Berlin-Leipzig.

SOROCHIN Victor Ia.

1991 *Orudija truda i hozjaistvo plemen srednego Tripol'ja Dnestrovsko-Prutskogo mezhdureci'ja*, Chișinău.

1991a *Outils de l'habitat tripolien Jablona I*, in: *Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européenne* (éds. V. Chirica, D. Monah), BAI, IV, p. 401-419.

1994 *Civilizațiile eneolitice din Moldova*, Chișinău.

1994a *Culturile eneolitice din Moldova*, TD, XV, p. 67-92.

SZÉKELY Zoltán

1959 *Cercetări arheologice efectuate în Regiunea Autonomă Maghiară*, Materiale, VI, p. 187-197.

1962 *Sondajele executate de Muzeul regional din Sfântu Gheorghe*, Materiale, VIII, p. 328-334.

1987 *La position d'Ariuşd dans le cadre de la civilisation Cucuteni*, in: *La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, BAI, I, p. 259-261.

ȘADURSCHI Paul

1983 *Așezarea eneolitică din turbăria de la Lozna (jud. Botoșani)*, Materiale, XV (1981, Brașov), București, p. 86-92.

1996 *Suharău, jud. Botoșani*, in: *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, p. 110.

ȘADURSCHI Paul et alii

2002 *Vorniceni, com. Vorniceni, jud. Botoșani. Punct: Pod Ibăneasa*, Cronica 2001, p. 336-337.

2003 *Vorniceni, com. Vorniceni, jud. Botoșani. Punct: Pod Ibăneasa*, Cronica 2002, p. 342-343.

2004 *Vorniceni, com. Vorniceni, jud. Botoșani. Punct: Pod Ibăneasa*, Cronica 2003, p. 372-374.

ȘADURSCHI P., URSULESCU Nicolae

1988 *Date istorico-arheologice privind dinamica locuirii în bazinul Miletinului (zona comunei Prăjeni, jud. Botoșani)*, Hierasus, VII-VIII, p. 281-298.

TSVEK Elena

1996 *Structure of the Eastern Tripolye Culture*, in: *Cucuteni aujourd'hui*, BMA, II, p. 89-113.

TUDOR Dumitru et alii

1953 *Șantierul Corlăteni*, 1952, SCIV, IV, 1-2, p. 394-431.

UNGUREANU Aurelia

- 2002 *Studiul materialului arheozoologic provenit din așezarea eneolitică de la Vorniceni-Pod Ibăneasa*, Croica 2001, p. 337.

URSACHI Vasile

- 1968 *Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Roman (în zona râurilor Siret și Moldova)*, Carpica, I, p. 111-187.
- 1991 *Le dépôt d'objets de parure énéolithiques de Brad, com. Negri*, in: *Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen* (éds. V. Chirica, D. Monah), BAI, IV, p. 335-386.
- 1995 *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, București.

URSACHI V., HORDILĂ Domnița, ALEXIANU Marius, DUMITROAIA Gh., MONAH Dan

- 1992 *Cercetări arheologice de suprafață pe valea Siretului la nord de municipiul Roman*, MemAnt, XVIII, p. 145-172.

VINOGRADOVA Natalja M.

- 1972 *Pamjatniki perehodnogo etapa Tripol'je BI-BII Podnestrov'je*, SA, 1, p. 36-55.
- 1973 *Pamjatniki perehodnogo etapa Tripol'je BI-BII v Pobuž'e i Podnestrov'je*, KSIA, 134, p. 20-27.
- 1983 *Plemena Dnestrovsko-Prut'skogo mezhdurecija v period rastsveta tripol'skoj kul'tury*, Chișinău.

VINOGRADOVA Natalja M., BEILEKČI Viktor S., BÂRNEA Pavel P.

- 1974 *Raskopki na tripol'skogo poselenja v Starom Orhee*, in: AIM 1972 g., p. 63-77.

VULPE Alexandru

- 1973 *Începuturile metalurgiei aramei în spațiul carpato-dunărean*, SCIV, 24, 2, p. 221-234.
- 1975 *Die Äxte und Beile in Rumänien*, II, PBF IX. 5, München.

ZAEC I. I.

- 1974 *Tripol'skoe poselenje Kliščev na Južnom Buge (etap BI-BII)*, SA, 4, p. 180-200.
- 1975 *Drevnye zemledel'tsy srednego tečenija Južnogo Buga v vtoroj polovine IV tys. do n.e. (po materialom tripol'skogo poselenja Kliščev, Tyvrovskogo raiona, Vinnickoj oblasti, Avtoreferat disertacii kandidata istoriceskih nauk*, Moskva.

ZAEC I. I., RYŽOV S. N.

- 1992 *Poselenje tripol'skoj kultury Kliščev na Južnom Buge*, Kiev.

QUELQUES CONSIDÉRATIONS SUR LA PHASE A-B EN CONTEXTE DE LA CIVILISATION CUCUTENI

– Résumé –

L'auteur réalise un coup d'oeil sur les caractéristiques de la phase A-B de la civilisation Cucuteni. Une attention particulière a été accordée à la céramique peinte, en soulignant ses liaisons avec la phase précédente. Ainsi, l'auteur a discuté la nécessité de réévaluer l'importance et le rôle des «groupes de transition» α_1 , α_2 , $A\alpha$ et les éléments précoces des groupes α , β et γ , présents déjà à la phase Cucuteni A_4 (= A_{3b}). Selon l'auteur, il y a un groupe γ précoce, spécifique pour les habitats du début de la phase, et un groupe γ évolué. À l'heure actuelle, il semble que seulement le groupe δ a été le résultat évolutif de la synthèse des groupes α , β et γ . Dans ce contexte, les

découvertes de Chetrești, Scutari-Mileanca, Vorniceni, Huși et leurs encadrement dans la phase Cucuteni A-B ont été discutées.

En ce qui concerne la périodisation de cette phase, dans le stade actuel des recherches, on peut établir une échelle d'évolution en plusieurs degrés, selon le suivant schéma:

- ☞ Cucuteni A₄ (= A_{3b}): Drăgușeni, Dumești, Berești, Scânteia etc.;
- ☞ Le premier degré Cucuteni A-B : Chetrești, Scutari Mileanca, Vorniceni etc.;
- ☞ Le second degré: Băiceni-Dâmbul Morii (la première étape d'habitat), Corlăteni, Lozna, Crivești-Hârtop etc.;
- ☞ Le troisième degré: Băiceni-Dâmbul Morii (la deuxième étape d'habitat), Crivești-Holm, Huși, Traian-Dealul Fântânilor (la première étape d'habitat) etc.;
- ☞ Le quatrième degré: Traian-Dealul Fântânilor (la deuxième étape d'habitat), Săcărăști-Suhat etc.;
- ☞ Le cinquième degré: Frumușica (Bodești-Neamț), Băiceni-Cucuteni-Cetățuia, Poduri et Ghelăiești etc.

Comme synchronismes, la phase Cucuteni A-B a été contemporaine avec: Sălcuța IIIa-IIIb/Krivodol III final/Bubanj Hum B₂ (d'Olténie, Bulgarie et Serbie); Gumelnița B₁- B₂ (de Valachie et le nord de la Bulgarie); Cernavoda Ib et Ic/Pevec (dans la région du Danube, en aval); Bodrogkeresztúr (= Gornești) A (I) et début de B (II), dans la zone intracarpatique; Tripolie BI – BII/1 și BI – BII/2, dans l'espace oriental de cette civilisation; Srednyi Stog Ia et Ib et Nipru-Doneck IIc-IIIa, dans les zones de steppe; la deuxième phase (II) de la civilisation de Rachmani (en Grèce orientale); Baalberg A (TRBK) (Allemagne centrale, Bohémie, Moravie); Michelsberg III (Allemagne méridionale); Balaton/Lasinja ancien – Balaton II (Hongrie, Transdanubie); Ludanice et Bajč-Retz (Slovaquie et Autriche inférieure).